

L'ATUR JUVENIL, UN PROBLEMA SOCIAL?

JOSEP Ma. BLANCH i RIBAS
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

En aquest temps, i en aquest país, una de cada cinc persones "actives" està en atur; un de cada dos aturats és jove, un de cada dos joves està en atur i un de cada dos joves aturats és parat crònic.

Com que «todos los españoles tienen el DEBER de trabajar y el DERECHO al trabajo» (Constitución Española, art. 35), ara i ací, la meitat del jovent viu, de fet,

- a) fora de la llei,
- b) al marge del sistema productiu,
- c) a la perifèria del món del consum i
- d) en l'anormalitat social i cultural.

Aquest estat d'anòmia generacional es fa patent a diversos nivells: d'una banda, comporta la desviació de normes culturals relativament explícites. Les que fan que el ciutadà europeu mitjà contemporani organitzi (tingui estructurada) la seva existència a l'entorn del treball, s'autopresenti en termes de rols professionals i vertebrí les seves creences, actituds i opcions a partir del seu status laboral (Stoetzel, 1983); pràctica que una perspectiva transcultural fa extensible a la majoria de la població de les actuals «democràcies industrials» (Ruiz-Quintanilla, 1986).

Qui no pot accedir al treball difícilment gaudirà del "lleure" convencional. El paradigma "industrial" només deixa entreveure dues modalitats possibles d'ús social del temps: la de la «producció» i la del «consum» (Baudrillard, 1970), articulades en un circuit tancat difícilment accessible per qui no disposa de la credencial de treballador en acte.

D'altra banda, la condició d'aturat comporta també la subversió de rellevants "regles" (implícites) socials, en la mesura que «depriva» (Jahoda, 1979. 1981. 1982. 1986) de moltes "conseqüències latents" de l'ocupació laboral:

- * estructuració de la identitat personal, per l'exercici d'aquest rol social complex del "fer una feina",
- * posta a punt i en funcionament d'un sistema de coneixements, actituds, habilitats i comportaments "professionals",
- * organització del temps quotidià,
- * regulació de contactes socials,
- * imposició de fites i vies d'acció,
- * institució de contextos de socialització secundària, comunicació interpersonal, interacció social general,
- * consecució d'autonomia financera, ideològica, moral,
- * experiència d'emocions associades al pensament autorreferencial emergent en contextos d'assoliment, control, execució, eficàcia.

En un mot, el treball integra, l'atur segrega: l'exercici laboral normalitza, emmadureix, llegítima; l'atur despista, frena i aparca el jove en l'«adolescència forçosa» (Moncada, 1979) i l'«excedència social» (Urenda, 1984).

L'O.M.S. insisteix (Who, 1985. 1986) en la significància de l'atur –especialment el “crònic”– com factor de risc del «devenir socialment vulnerable».

Des de fa un segle, hom parla del “problema juvenil” i, darrerament del “problema principal” de l'atur. “Obviament”, a l'atur juvenil només li escau un rang possible: el “problema de problemes”.

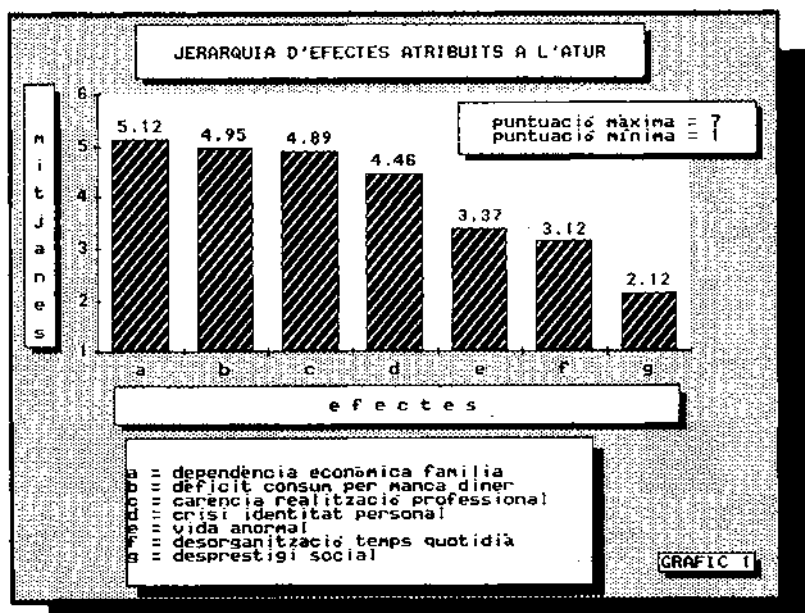
Ja ho apunten Funes & Planellas (DB, 1983) a la seva “introducció” a l'obra col·lectiva sobre “La Joventut a la Catalunya dels 80”: segons ells, «el problema central de la joventut de la Catalunya dels 80 serà l'atur». El mateix fa PUIG (1983) a “Per una Catalunya que no oblidí els joves”, on matitza que «la despreocupació no és un problema dels joves parats, sinó del conjunt dels joves» (p. 31). També Ludevid (1985) i Miralles (1986) insisteixen en la centralitat de l'eix treball-no treball a l'hora de comprendre la “problemàtica” juvenil.

Una aproximació descriptiva a l'“obvietat” de la “problemàtica contemporània de l'atur juvenil”, focalitzada des de la doble perspectiva de la percepció del protagonista que la “viu” i de l'observació de l'investigador que la “veu”, haurà de servir per engegar una urgent reflexió sobre on cal cercar el problema de fons del “problema” de l'atur juvenil.

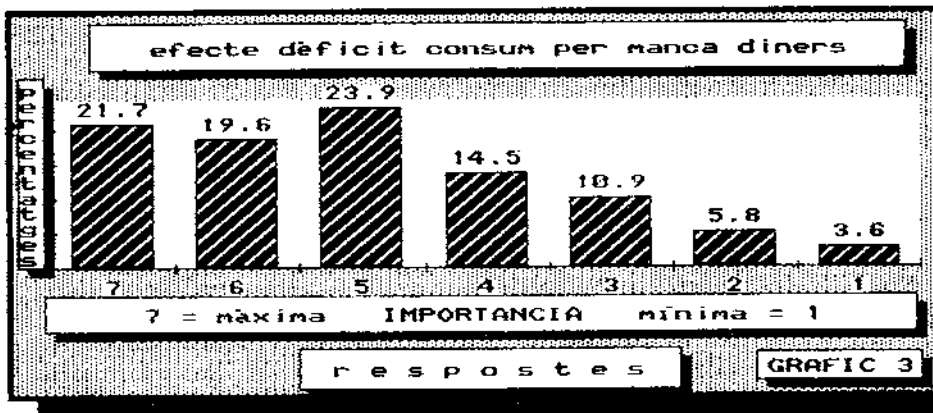
2. DADES

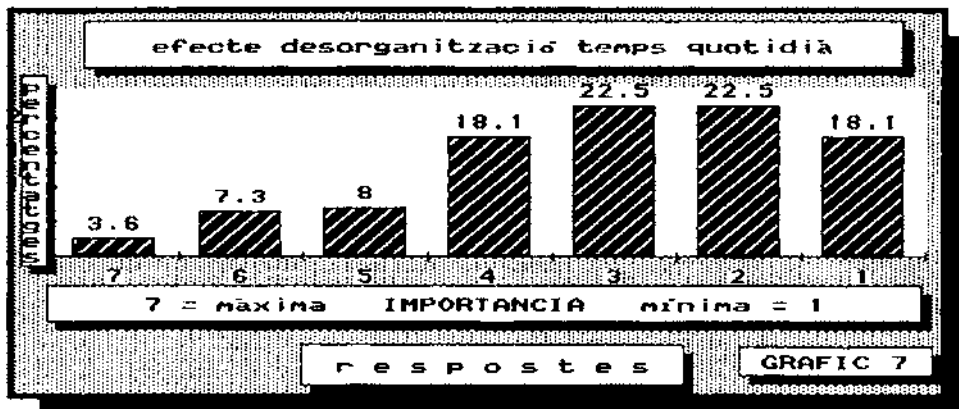
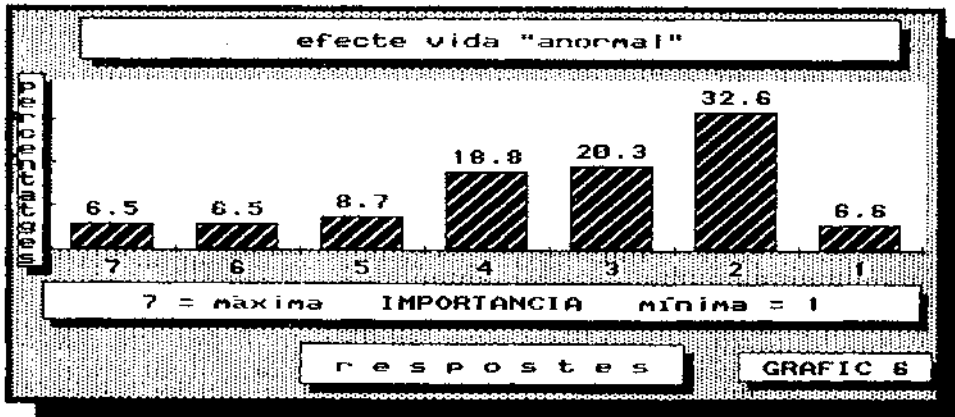
EFFECTES (percebuts) DE L'ATUR

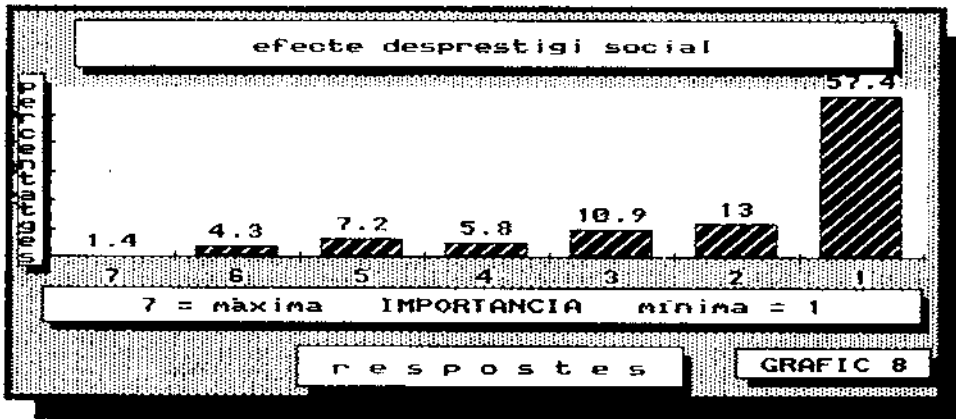
Una mostra aleatòria estratificada de 150 joves aturats de l'Àrea Metropolitana de Barcelona organitza la jerarquia de “conseqüències de l'atur” que apareix a la Gràfica 1. Cada subjecte ha estructurat –per ordre d’“importància”– una seqüència dels diversos components d'un ítem tancat, el contingut del qual havia estat construït a partir d'un ítem obert aplicat durant la fase pilot de la recerca.

Jerarquitzats els "problemes" atenent les mitjanes de la puntuació assignada, les següents gràfiques (2-8) il·lustren la dispersió de les respostes que el conjunt dels subjectes dona a cada aspecte "problemàtic".

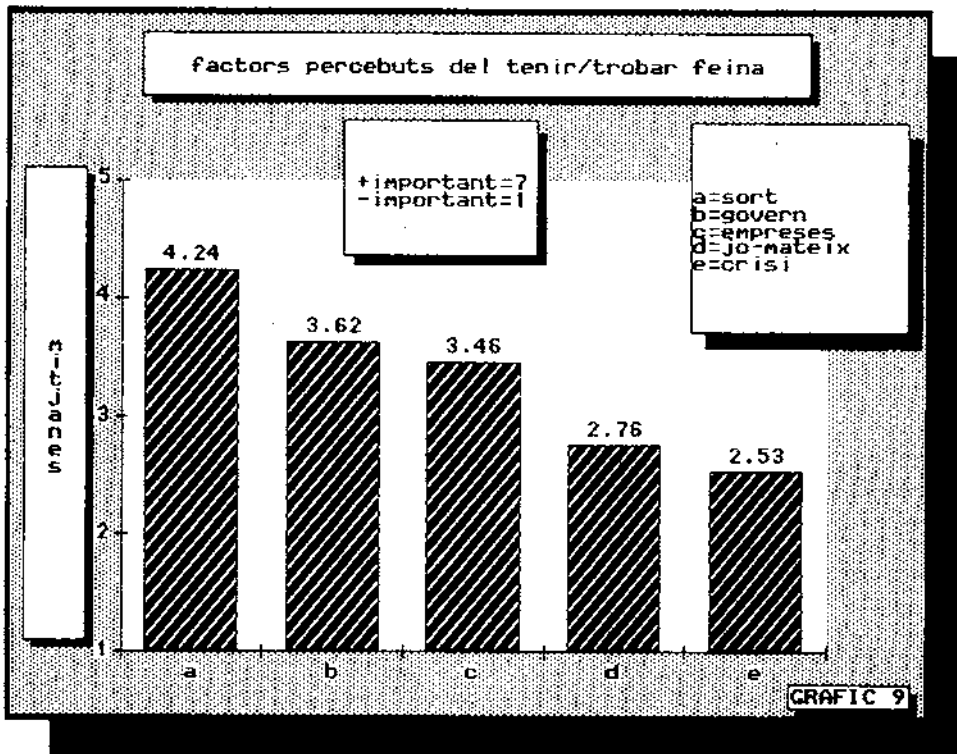

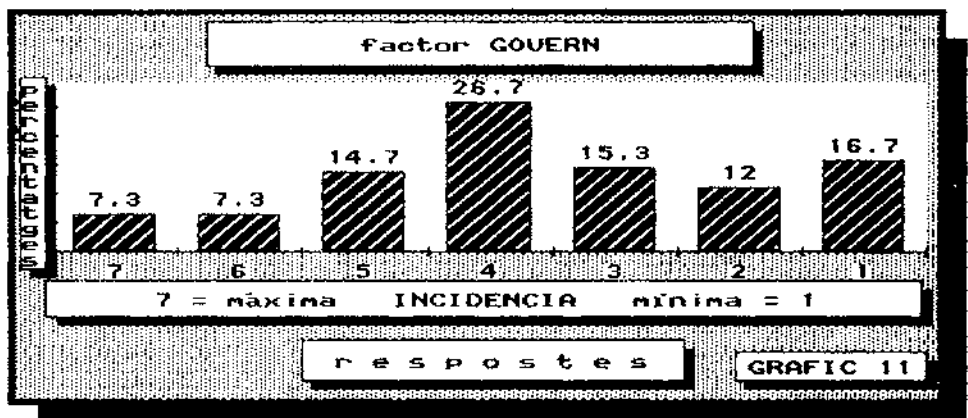
FACTORS (percebuts) DEL FET DE TENIR/TROBAR FEINA

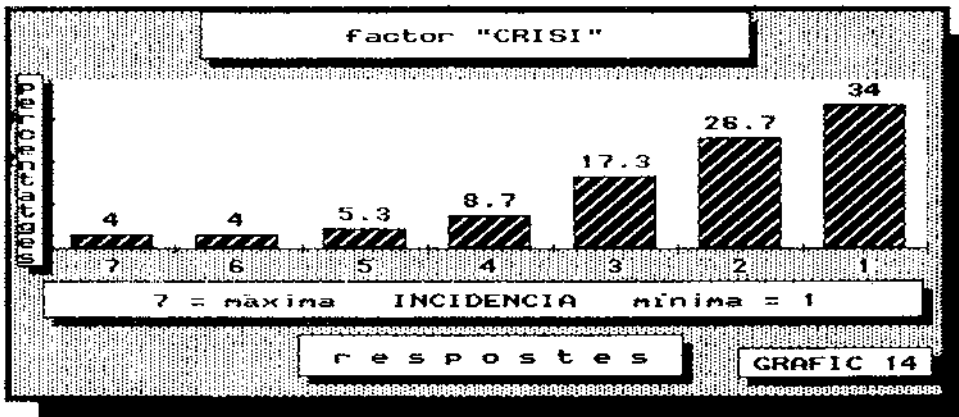
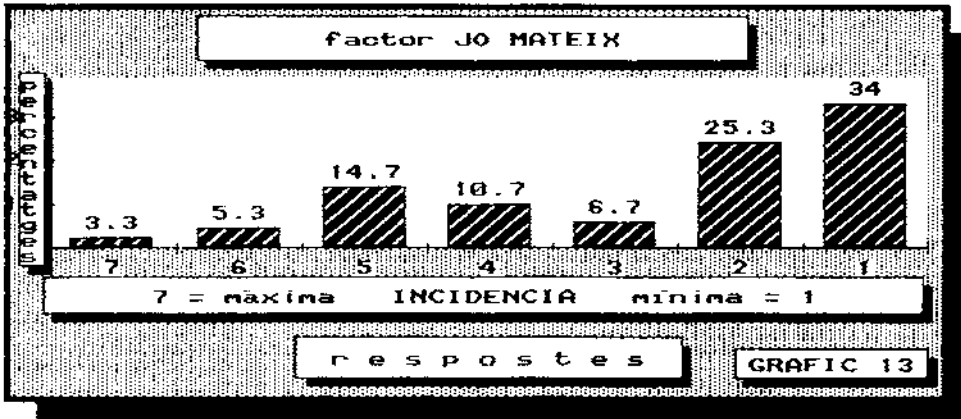
Les respostes obtingudes en la fase exploratòria han permès identificar cinc determinants principals percebuts per joves aturats de Barcelona-86 del fet tenir/trobar feina: el govern, la crisi, els empresaris, la persona (del mateix aturat) i la sort. La jerarquització que en fa la mostra estudiada és la que apareix al Gràfic 9.

Ací no se'ls ha demanat que ordenessin factors per ordre d'importància, sino que puntuessin (estil Likert) la incidència de cada "factor" sobre el fet de tenir o

de trobar feina. Una descripció més detallada de les respostes es troba en les gràfiques 10-14.

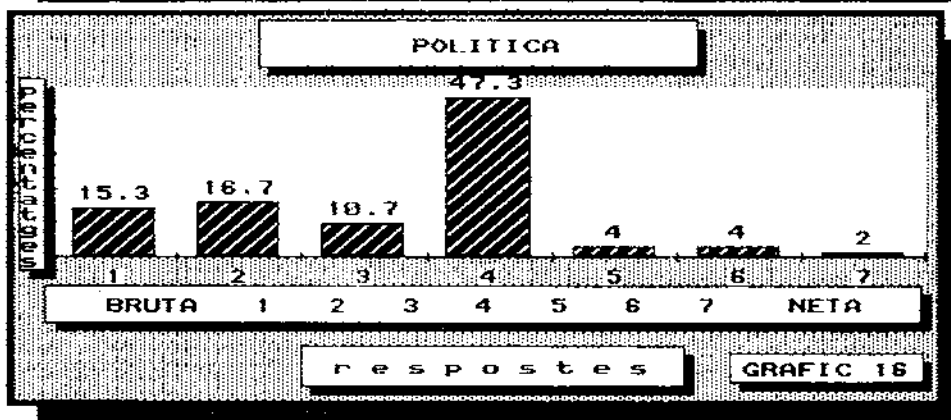
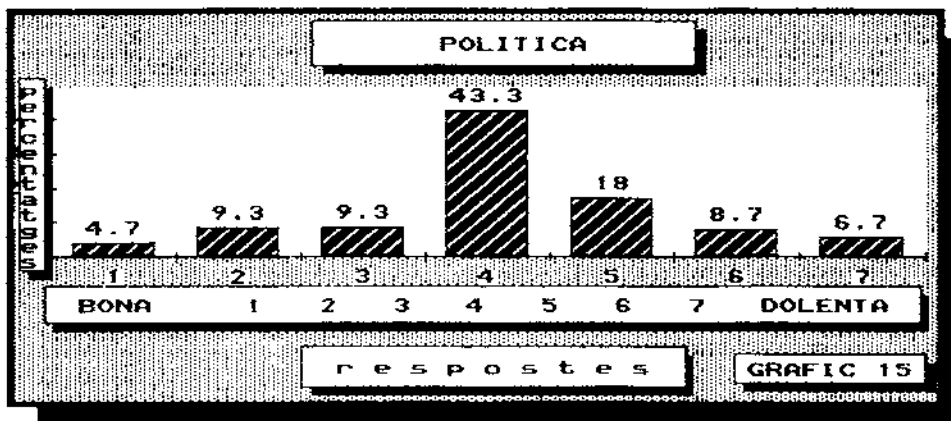

La sort -circumstància «externa», «inestable» i poc «controlable» (Weiner, 1985; Peterson & Seligman, 1984)- apareix com el factor més decisiu. Això fa que quedin relativament ben parats l'autoconcepte i l'autoestima del subjecte aturat, cosa que es posa de manifest en l'alt grau de desacord amb la imputació a la pròpia persona de la causa d'estar aturada (vegi's Gràfic 13). Les altres circumstàncies ("externes" i relativament controlables) -el govern, l'empresariat i la "crisi"- apareixen una mica desdibuixades; no constituint cap d'elles una super-causa invocable com suprema responsable del "problema" viscut. Això podria ésser llegit com un símptoma de desorientació ideològica o com una expressió d'una lectura realista de la complexitat de la qüestió.

IDEOLOGIA I POLÍTICA

En un estudi comparatiu de tres categories de joves barcelonins (Blanch, 1986, a.b.) el 53,60% dels "aturats" trien l'opció "cap" en un ítem on es convida a identificar la pròpia orientació ideològica en un ventall que inclou "dreta", "centre", "esquerra" i "cap". En aquesta línia s'inscriu també el 41% dels "empleats" i el 32,10% del "estudiants".

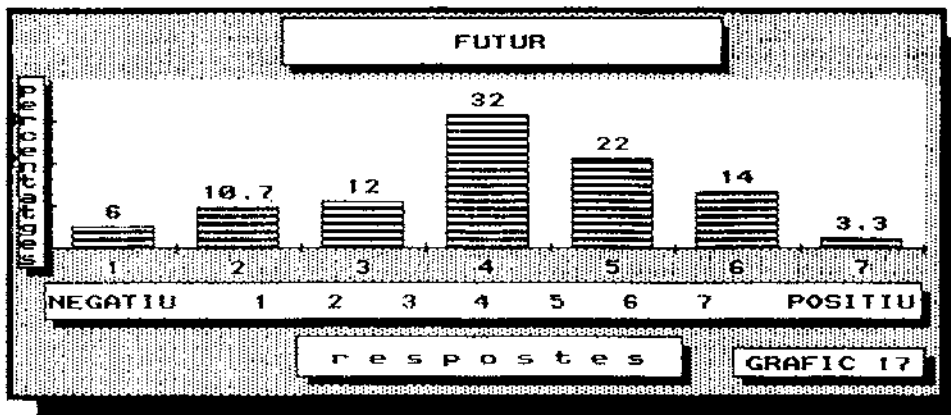
Els joves aturats de la mostra del present estudi també es posicionen davant el tema, que se'ls planteja en altres termes, seguint la tècnica del "diferencial semàntic", segons apareix en les gràfiques següents.

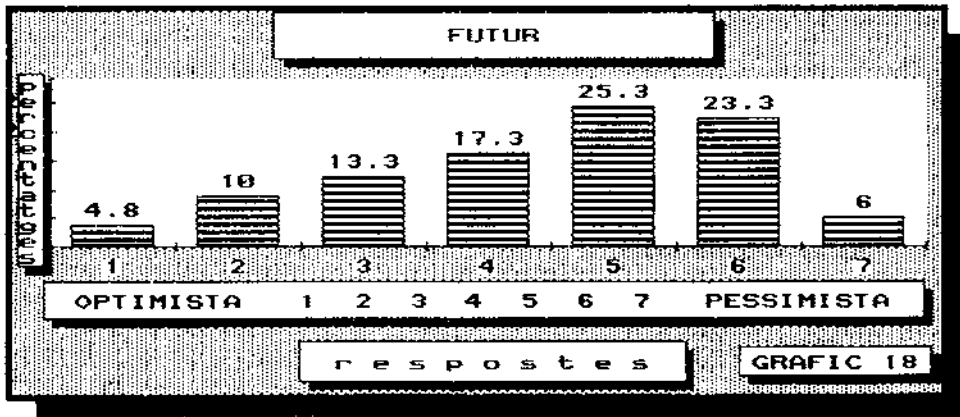

Les dades de l'estudi anterior, a la llum de les noves, semblen suggerir que, més que "passar" de "política", els joves aturats tendeixen a fer-ho d'aquella que sembla passar d'ells. (La mitjana de les puntuacions que apareixen a la gràfica 15 és $X=4,13$. $Sx=1,42$. Pel que fa a la 16, $X=3,28$. $Sx=1,42$).

EXPECTATIVES I AUTOCONCEPTE

Davant l'esdevenidor es manifesten tal com es descriu a les gràfiques 17 i 18.

Això indica que el futur no és percebut ni blanc ni negre; sino més aviat gris, com expressa la mitjana equidistant de l'1 i el 7 en el gràfic 17 ($X=4,08$, $Sx=1,47$). El decantament vers el pol negatiu de la mitjana de la 18 ($X=4,43$, $Sx=1,59$) és més aviat indicador de cert desànim que de pessimisme greu. Ni pel que fa al propi estat d'atur hom pot parlar d'expectatives negatives generalitzades, segons apareix en la gràfica 19 (la mitjana de les respostes és $X=6,06$, $Sx=1,46$).

Una persona estarà ocupada en un lloc de treball si s'acompleixen, entre altres condicions,

- una determinada estructura social de les oportunitats,
- un mínim repertori personal d'habilitats i
- una certa funció incentiva de l'activitat laboral.

Però l'actitud i l'actuació del jove aturat davant la situació socio-laboral està mediatitzada també per la seva percepció de les "causes" i de les "conseqüències" del fet d'estar laboralment ocupat o parat. Hi ha qui cerca desesperadament feina tot fugint de les "conseqüències" del no tenir-ne i qui desespera de trobar-ne per la seva percepció de la "incontrolabilitat" de les "causes" de l'estat d'atur.

Entre els elements cognitius que intervenen en el funcionament del parat sobresurt el tipus de pensament autorreferencial que Bandura (1986) invoca en parlar d'una doble modalitat d'"expectàncies":

a) d'“eficàcia” (“eficacy expectation”): judici sobre la pròpia capacitat personal d'executar determinada acció (per exemple, la de prendre's una aspirina),

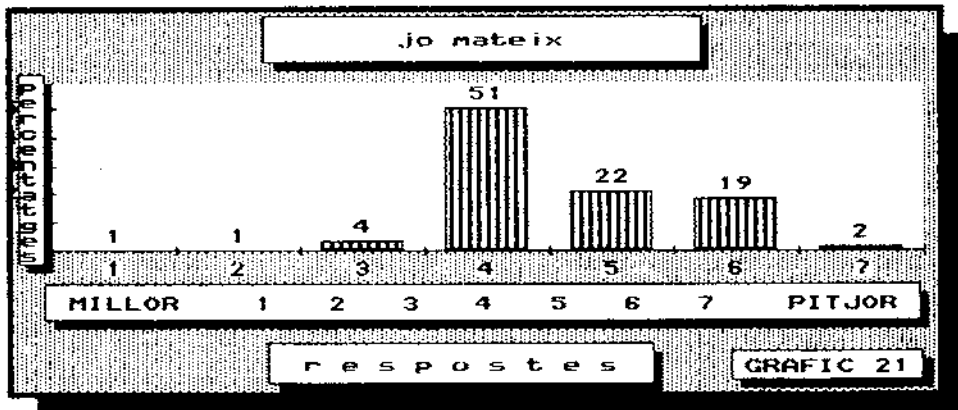
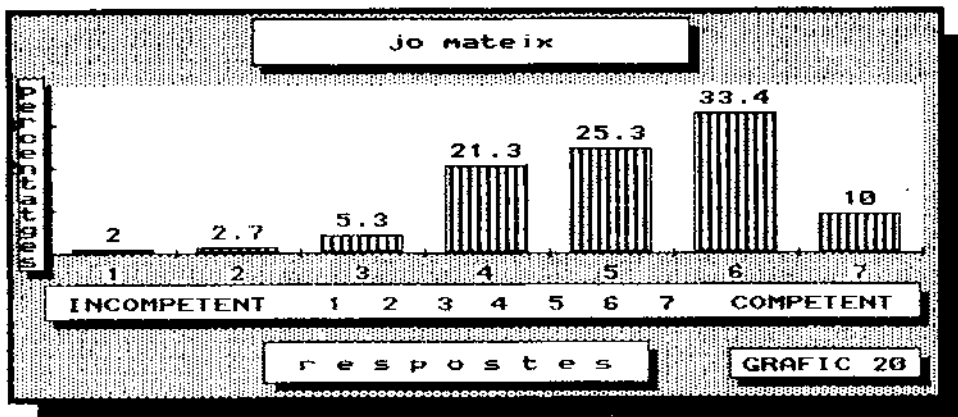
b) de “resultats” (“outcome expectancy”): probabilitat percebuda de que de determinada acció (prendre's una aspirina) en derivarà un resultat concret (extinció d'un mal de cap).

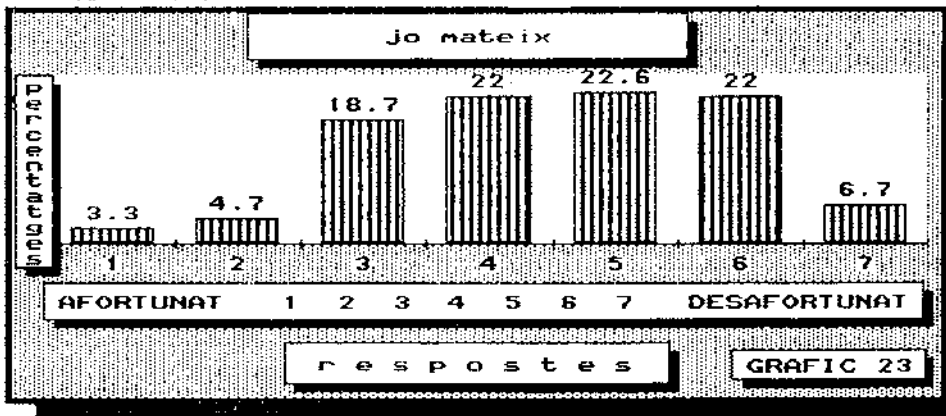
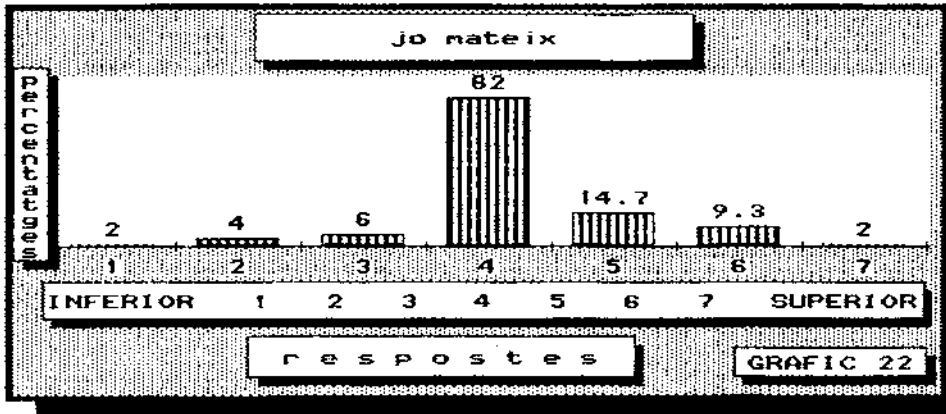
Una persona busca feina o deixa de fer-ho, espera o desespera de trobar-ne, s'esforça o “passa” de preparar-se per a un treball futur, en la mesura que dóna importància al treball i que, alhora, cregui

a) que ell mateix és capaç d'executar (“eficaçment”) un seguit d'actes (formar-se professionalment, apuntar-se a l'INEM, presentar-se a empreses, fer córrer la veu entre parents i coneguts, llegir ofertes a la premsa,... etc).

b) que aquestes execucions menen efectivament al “resultat” de l'ocupació laboral”.

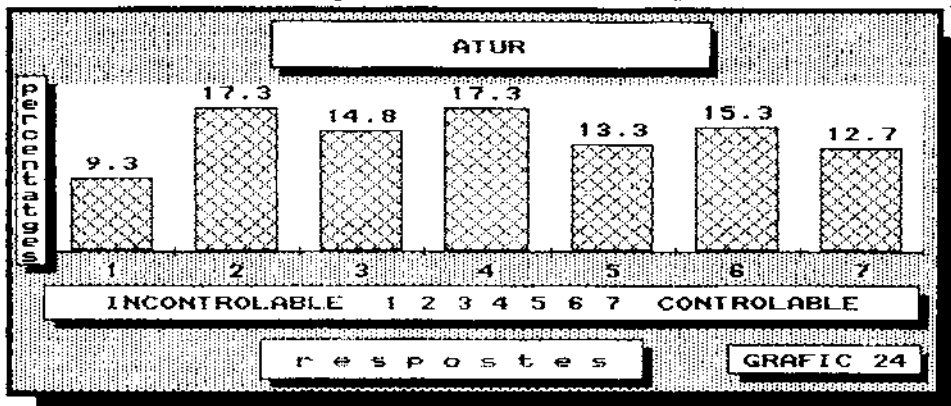
El paper atribuït al factor “sort” indica una relativament baixa expectància de resultats derivables de la pròpia iniciativa. El judici sobre la pròpia capacitat ajuda a entendre part de la resta. Un seguit d'ítems on s'adopta l'expressió “jo mateix” com estímul aporten indicis sobre l'autoimatge dels aturats de la mostra, associada a les seves expectàncies d'“eficàcia” (Gràfic 20, on $X=5,05$. $Sx=1,31$), al seu procés de “comparació social” –Gràfic 21 (on $X=4,59$. $Sx=0,95$) i Gràfic 22 (on $X=4,19$. $Sx=1,03$) i a la seva autocategorització en l'escala de la “sort” (Gràfic 23, on $X=4,49$. $Sx=1,47$).

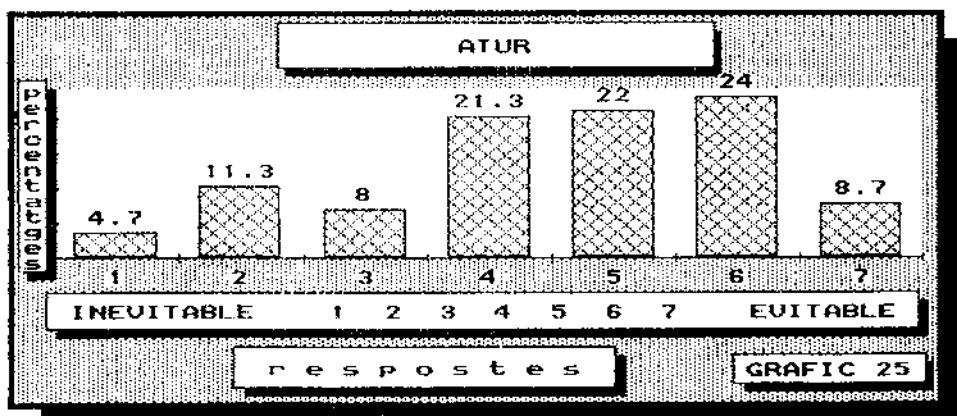

Segons les dades precedents, els subjectes de la mostra s'autoperceïxen com lleugerament "desafortunats" (G.23), ni "superiors" ni "inferiors", als demés (G.22), encara que lleugerament "pitjors" (G. 21); cosa que no els impedeix sentir-se prou "competents" (G.20) malgrat la seva inclinació a creure que els seus "resultats" depenen força de la "sort" (G.10).

Les Gràfiques 24 (on $X=4,05$. $Sx=1,89$) i 25 (on $X=4,51$. $Sx=1,63$) complementen la informació referent a l'expectativa de "resultats" dels subjectes, operacionalitzada en termes del primer model d'«indefensió apresada» (Seligman, 1975).

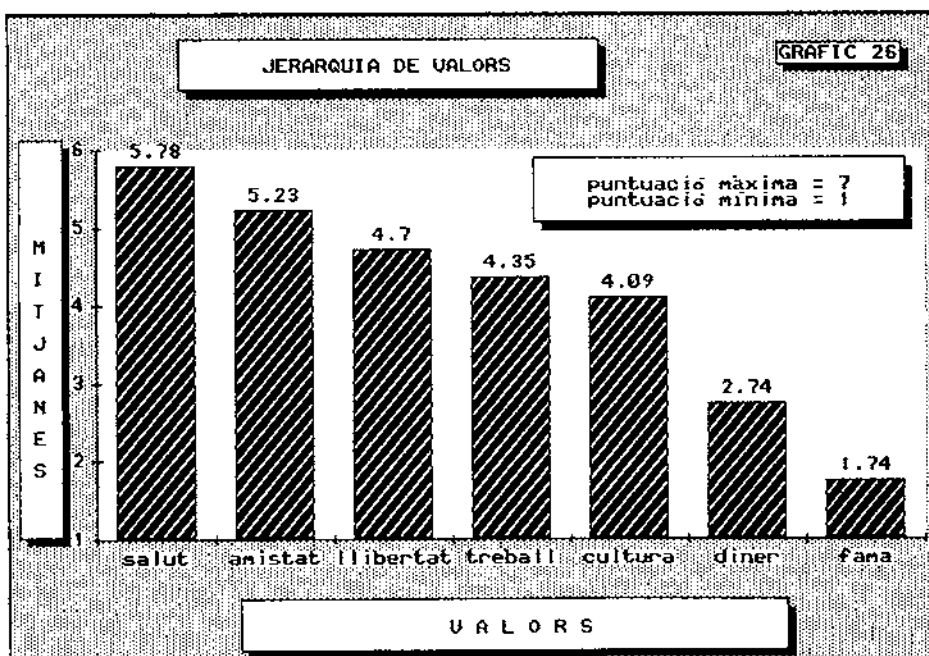

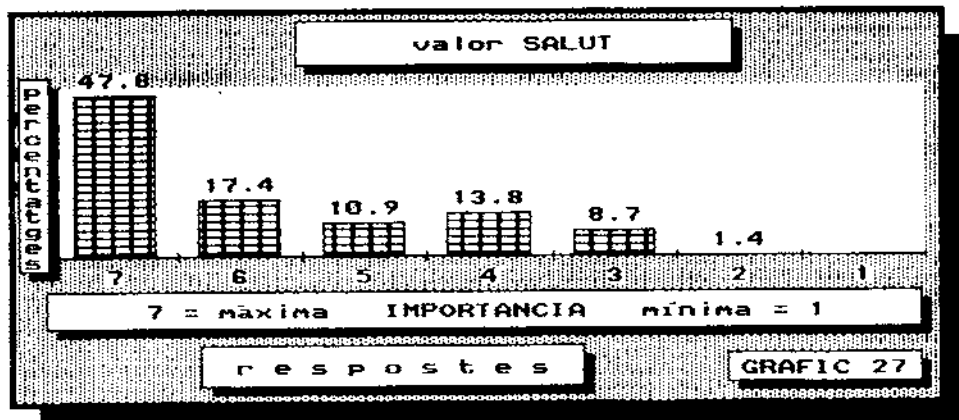
Aquestes dades són consistents amb les referents al "futur": a la percepció d'un esdevenidor ni "negatiu" ni "positiu" ($X=4,08$. Gràfic 17) correspon la d'un atur ni "incontrolable" ni "controlable" ($X=4,05$. Gràfic 24). D'altra part, el moderat "pessimisme" ($X=4,43$. Gràfic 18) cara al futur ve en certa manera compensat per la creença en el caràcter relativament "evitable" ($X=4,43$. Gràfic 25) de l'atur.

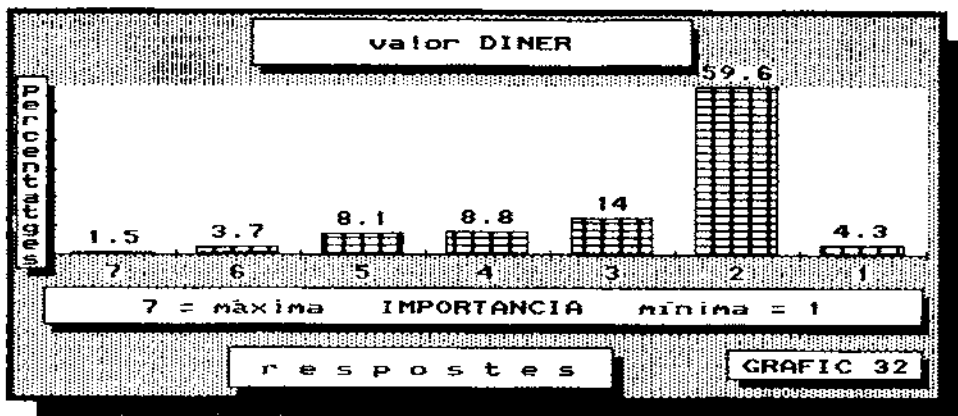
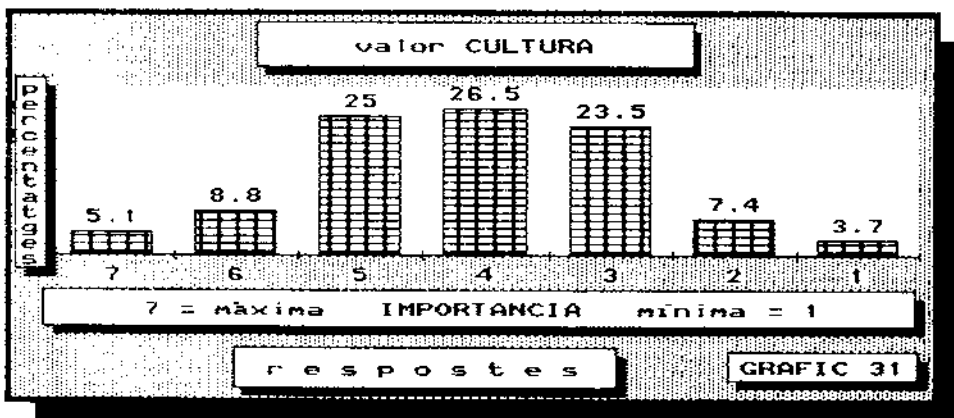
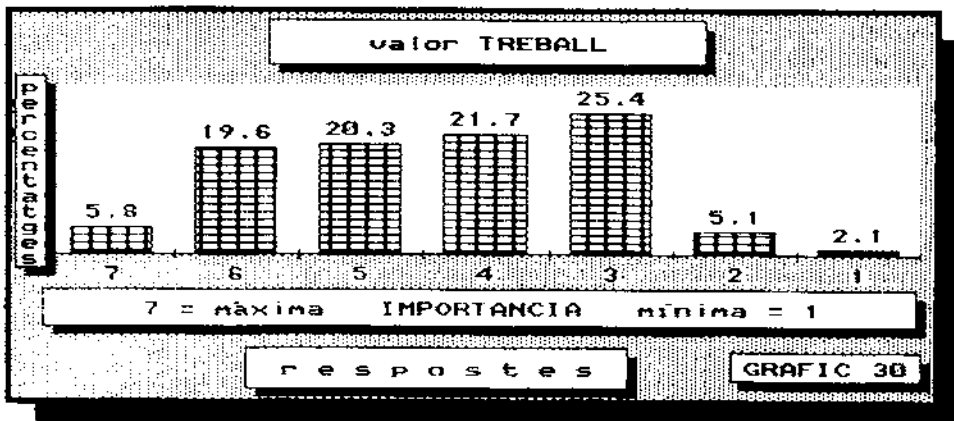
JERARQUIA DE VALORS

Convidats els 150 subjectes de la mostra d'aturats a ordenar, per ordre d'importància, un llistat de set valors inspirat en el conegut inventari de Rokeach (1973), construeixen la jerarquització representada en el Gràfic 26.

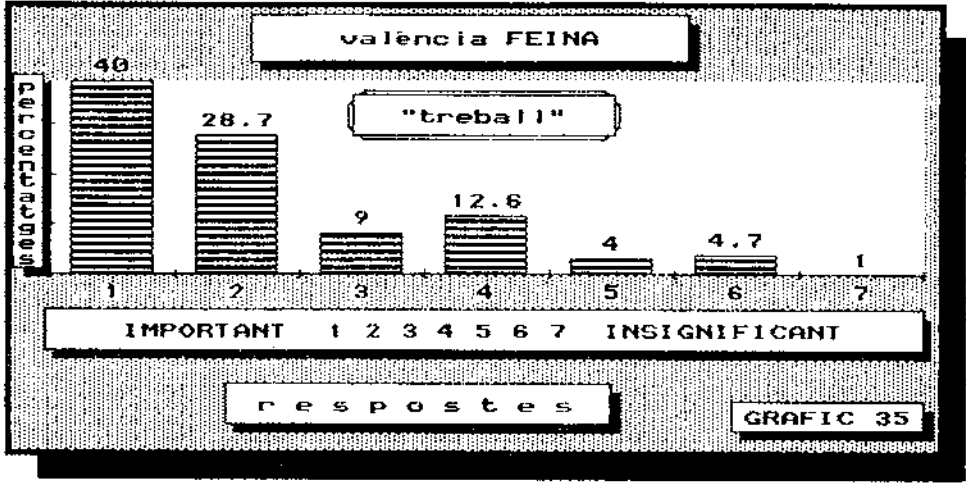

Per separat, les respostes als diversos ítems es distribueixen segons apareix en els gràfics 27-33).

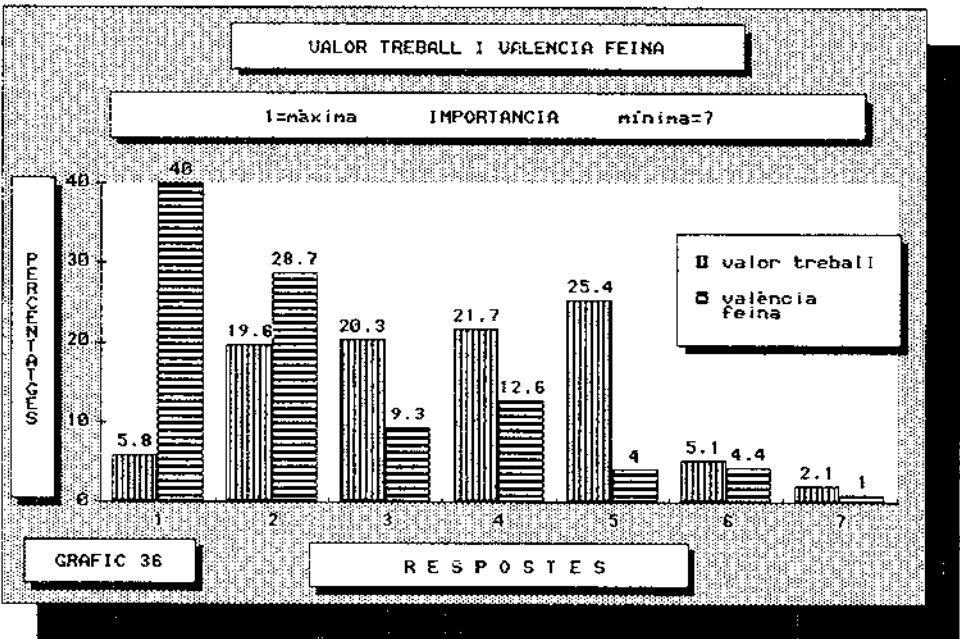

Descontextuat del "ranking", el valor "treball" es despulla del seu caràcter mixt, revestint-se d'atributs clarament "finals". Així, quan hom demana als subjectes que qualifiquin el "treball" en un diferencial semàntic, obté dades com les exposades al Gràfic 35 (on $X=2,29$. $Sx=1,48$ i $\text{Moda}=1$).

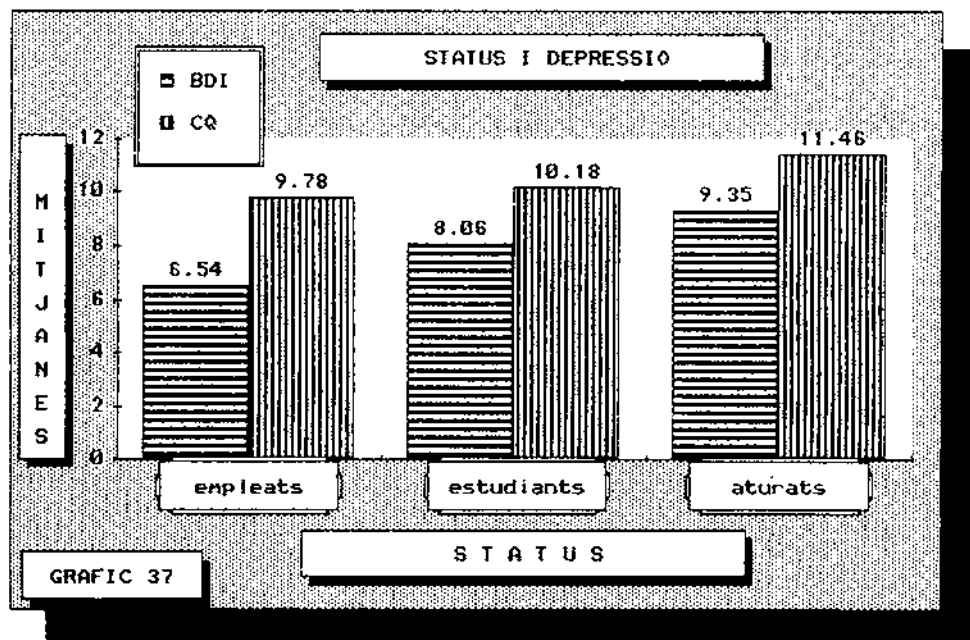
Això imposa una reflexió metodològica: la gent respon al què i al com hom li pregunta. Quan se li demana una "valoració del treball" en termes relatius, el situa en una posició intermitja de l'escala (Gràfic 26). Quan se li planteja en termes absoluts, expressa la "valència de l'ocupació laboral" (Blanch, 1987). Aquest contrast queda patent en el Gràfic 36.

ATUR i PSICOPATOLOGIA

- Status socio-laboral i depressió

De la comparació de les puntuacions respectives de tres mostres de joves –“empleats” (n=177), “Estudiants” (n=81) i “aturats” (n=233)– (Blanch, 1986 a) en dos inventaris de depressió –el BDI (Beck, 1978) i el CQ (Fennell & Campbell, 1984)– s’obté el resultat exposat al Gràfic 37.

Una anàlisi de la varianza descobreix diferències significatives entre les puntuacions respectives dels “Empleats” i dels “Aturats”, tant en BDI ($F=7,24$, $P<0.001$) com en CQ ($F=4,36$, $P<0.05$). Això confirma, de pas, que, ara i ací, també en aturats joves (fins i tot entre aquells qui no han treballat mai), l’atur presenta significatives concomitancies depressives.

- Valoració del treball i depressió

La puntuació factorial obtinguda en el conjunt dels ítems del Factor F (Quadre 1) correlaciona significativament amb les dels subjectes de la mostra del present informe en BDI ($r=.25$, $P<0.005$).

QUADRE 1: Ítems factor F

- * El més característic de l'ésser humà és la capacitat de treballar.
- * Sense treballar, un bon ciutadà no pot sentir-se feliç.
- * La manca de feina és el més important de la vida d'un aturat.
- * Quan hom està sense feina, tot li funciona malament.
- * Estant en atur, hom es deprimeix moltíssim.

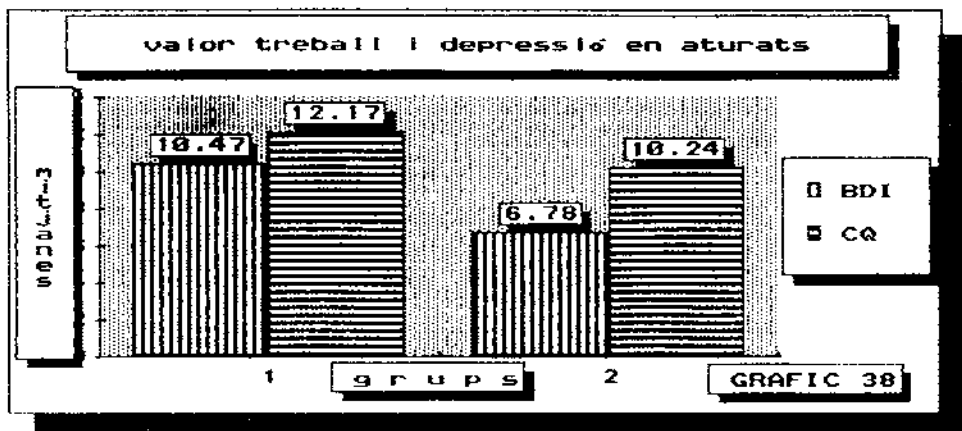
Alternatives de resposta per a cada ítem:

ACORD

1 2 3 4 5 6 7

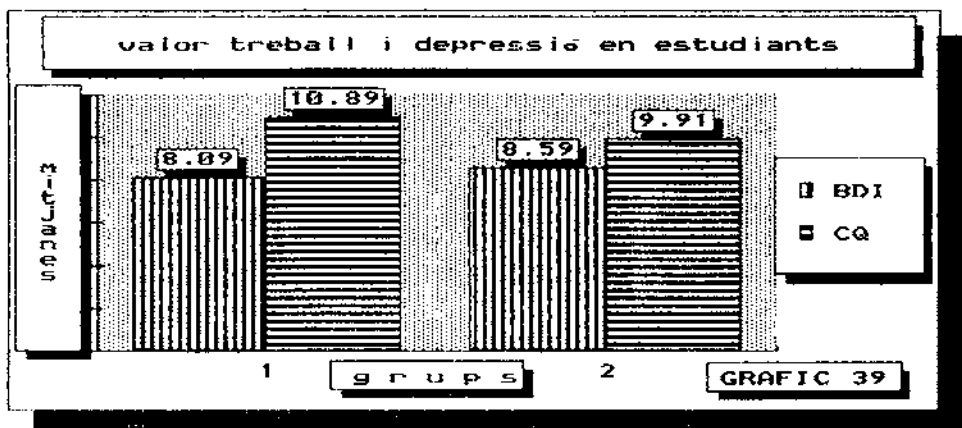
DESACORD

Els joves aturats de l'estudi B-85 (Blanch, 1986a) —que també han estructurat un "ranking" de valors a partir de la sèrie que ací s'exposa (amb dades de les respostes dels subjectes de l'estudi B-86) al Gràfic 26— presenten diferències intra-categorials en depressió, segons si han situat el "treball" en els tres primers llocs (1.2.3.) de la jerarquia de valors (grup 1. n=137) o en els tres darrers; això és, en les puntuacions 5.6.7. (grup 2. n=57). Vegi's el Gràfic 38.

Una prova T-Test confirma la significació de les diferències entre els grups 1 i 2 pel que fa a BDI ($t=3,58$. $P=0.000$). Pel que fa al CQ les diferències intergrupals són relativament properes a la significació ($t=1,84$. $P=0.068$).

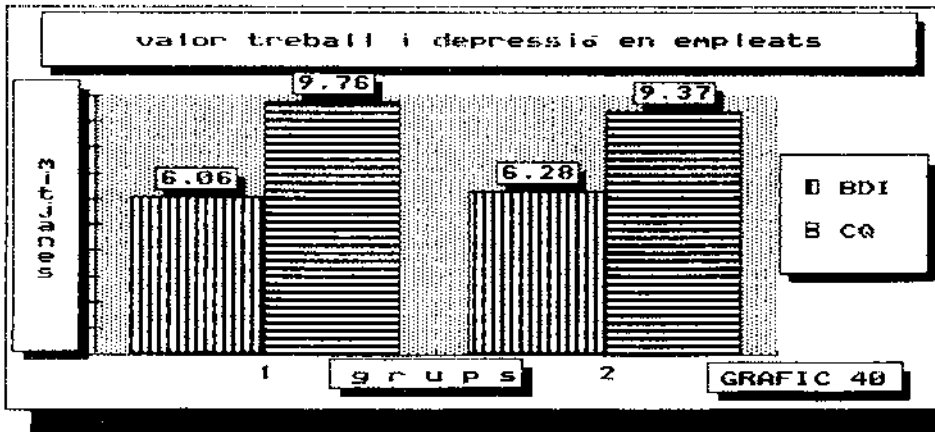
No s'observa, en canvi cap indicati de diferència entre els "estudiants" del grup 1 ($n=77$) i els del grup 2 ($n=57$). Vegi's el Gràfic 39.

El T-TEST dona els següents resultats:

BDI:	$t= -0.42$	$P=0.678$
CQ:	$t= 1.19$	$P=0.238$

El mateix cal dir pel que fa al contrast entre les puntuacions del grup 1 ($n=75$) i el grup 2 ($n=56$) dels joves "empleats". Vegi's Gràfic 40.

Ací, les dades del T-Test són les següents:

BDI:	$t = -0.28$	$P = 0.777$
CQ:	$t = 0.38$	$P = 0.705$

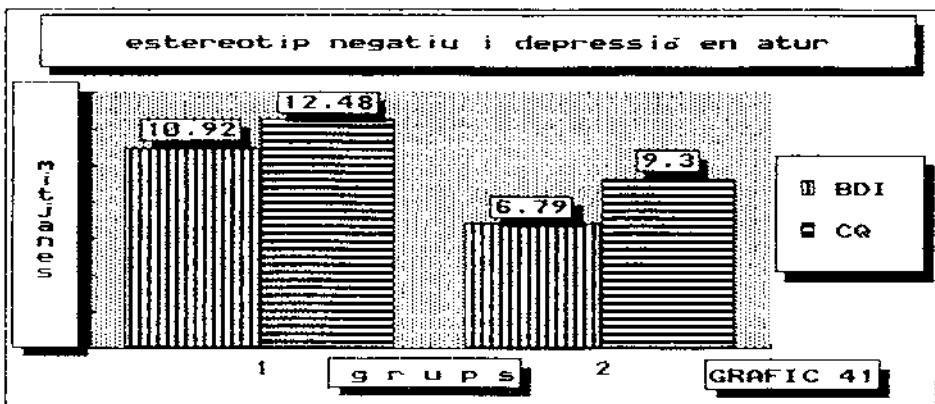
– *Autoestereotip negatiu de l'aturat i depressió*

Davant l'ítem: “Un aturat dona certa impressió de paràsit i poc laboriós” –amb el qual hom ha tractat de cristal·litzar un estereotip negatiu de l'aturat d'ús freqüent en la civilització moderna-industrial–, els 150 joves aturats de la mostra disposen de set alternatives de resposta:

ACORD 1 2 3 4 5 6 7 DESACORD

Els qui opten per les respostes 1, 2 o 3 han estat categoritzats com el grup 1 (n=54). Els qui responen 5, 6 o 7 com el grup 2 (n=72).

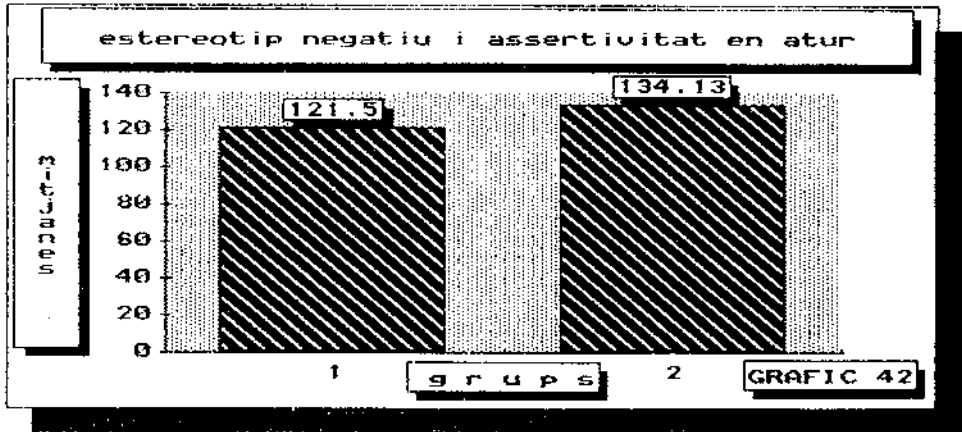
El Gràfic 41 mostra les puntuacions mitjanes d'ambdós grups, en depressió mesurada en BDI i en CQ.

La comparació de mitjanes detecta significació en les diferències intergrupals:

BDI:	$t = 2,91$	$P < 0.005$
CQ:	$t = 3,09$	$P < 0.005$

El Gràfic 42 descriu les puntuacions dels dos grups en assertivitat (Rathus, 1973).

També ací les diferències són significatives:

$$t = -3,40$$

$$P < 0.001$$

MISSATGES QUOTIDIANS I JUDICIS IDEOLÒGICS

En una experimentació de camp en situació de qüestionari autoaplicat, s'ha manipulat una variable independent consistent en un text de contingut ideològic, que pot adoptar dues formes. La variable dependent consisteix en un seguit de respostes a ítems de temàtica també ideològica.

La població blanc de l'experiment està integrada per 140 joves aturats i 184 joves estudiants, tots ells barcelonins. Cada subjecte és assignat aleatòriament a un dels dos grups experimentals: del Grup A en formen part, finalment, 65 aturats i 93 estudiants. Els components del Grup B són 75 aturats i 91 estudiants.

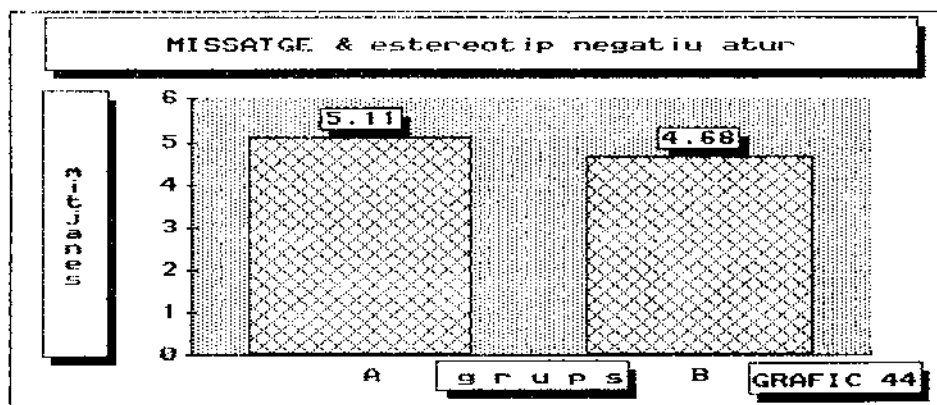
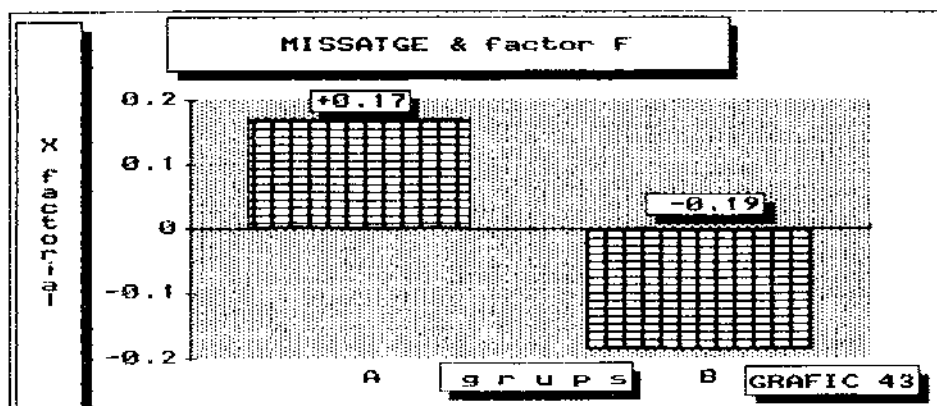
A cada un dels subjectes del Grup A se li lliura un quadern de preguntes-respostes. Després d'una pàgina d'instruccions generals, l'enquestat es troba amb un text (la modalitat "A") que inclou un missatge relativitzador de la centralitat del treball i, per tant, també del "problema" de l'atur. És expressat seguint les pautes de les clàssiques experimentacions sobre "Comunicació i Persuasió" del Grup de Yale. Finalment ha d'omplir les pàgines següents, responent una sèrie d'ítems tancats.

Els components del Grup B reben un quadern idèntic en tot al del Grup A tret del Text que, ací, adopta la forma "B", el missatge del qual està orientat al reforçament de la tòpica representació del "drama" de l'atur i, per tant, de la "obvietat" de la importància del treball.

Alguns dels resultats de l'experiment consten en els gràfics 43 i 44.

Una prova Oneway descobreix diferències significatives entre les respectives puntuacions factorials dels Grups A i B al conjunt dels ítems del factor F (vegi's Quadre 1), amb $F=10,61$ i $P<0.005$.

També amb una prova d'anàlisi de la varianza es fa patent la significació de les diferències entre les respectives puntuacions dels grups A i B davant l'ítem que condensa l'estereotip estigmatitzador de l'aturat ($F=3,97$. $P<0.05$).

3. COMENTARIS

El jove aturat mitjà actual d'aquest país ha entrat a l'"ús de raó" en una sociocultura vertebrada entorn de l'eix producció-consum. Cada dia que passa es sent més segregat del seu company de viatge jove que ha tingut la "sort" de trobar feina. Això significa una nova dimensió de la creixent «dualització social» (Gorz, 1985); la de l'appartheid generacional.

Avui, es troba immers en una circumstància social que els més diversos informes tècnics –com els de l'OCDE (1983) o del Club de Roma (Schaff & Friedrichs, (1982)– qualifiquen d'estructural i irreversible.

Això no obstant, aquest procés de canvi social ve contrapesat per una tranquil·la constància cultural.

- * el treball roman entronitzat com categoria central de la vida personal, social y cultural,
- * la producció-consum organitza l'acció, el temps i la quotidianitat de la gent comú.
- * la plena ocupació segueix essent el suprem-horitzó de totes les alternatives polítiques i la plena ocupabilitat el seu pressupost inqüestionable,
- * l'atur és encara representat universalment com un accident tècnic, conjuntural i sectorial,

* el mercat de treball continua apareixent com la immensa teta a la qual tothom està destinat/condemnat a arrapar-se per xuclar-ne/nutrir la pròpia dignitat humana i legitimitat ciutadana.

Mentre creix quantitativament el nombre d'aturats joves i qualitativament la proporció dels aturats crònics, les diverses agències de socialització no paren de reforçar la mitologia treballista:

* la família reajusta la seva organització com a cèl·lula de producció-consum,

* l'escola es posa al dia, al ritme dels nous imperatius funcionals del vell paradigma del "capital humà".

* els mitjans reprodueixen els tòpics sobre el valor del treball i sobre el "drama" de l'atur.

* les més diverses instàncies ideològiques convergeixen en la defensa a capa i espasa del "dret" i el "deure" de treballar,

* "nous" moviments socials, com el flamant "Sindicato de Estudiantes", desentenen l'arcaica icona del llapis/clau anglesa i llencen la venerable consigna de «un puesto de trabajo al acabar los estudios».

* l'"Instituto de la Juventud" –des del Ministerio de Cultura– proclama, sense cap mena de pudor, als usuaris de la "Guía de los Jóvenes" (MC, 1984) que «una gran parte de tu vida se va a desarrollar en el seno del mundo del trabajo».

En aquest context, ningú no s'estranya de que entitats com el Ministeri de Treball (MTSS, 1986), l'OCDE (1985) o el Fons Social Europeu (FSE, 1985) orientin el seu tractament del "problema" de l'atur juvenil en l'exclusiva línia de la generació de llocs de treball, impulsada per l'imperatiu de la "plena ocupació" i la il·lusió de la "plena ocupabilitat".

Mentrestant, gairebé ningú no es preocupa ni s'escandalitza seriosament pel fet realment nou que planteja la *desocupació dels inempleables* que, havent estat encarrilats en la cultura del treball, es veuen abocats al túnel de l'atur crònic.

Probablement, qualsevol "visitant" d'una galaxia llunyana estaria millor situat que l'habitant corrent d'aquesta per entreveure que l'ocupació laboral és una "necessitat" i l'atur un "drama" només des del prisma de la fe cega en els dictats de l'ortodòxia treballista o des de la miopia filosòfica a l'hora d'enfocar l'esdevenidor "post-industrial".

La subversió de les regles sintàctiques de la cultura construïda a l'entorn del sistema industrial sembla una condició indispensable per a la identificació de l'autèntic nucli de la "problemàtica" de l'atur: aquest no consisteix tant en la carència de feina com en la de tot un conjunt de possibilitats i recursos que l'actual status quo socio-cultural ha establert històricament –i de forma més o menys arbitrària– com indissociables de l'ocupació laboral.

Quan la imaginació filosòfica i la innovació cultural informin el sentit comú, inspirin l'acció política i infonguin un nou esperit a la vida social (amen!) l'atur (dels joves que no han treballat mai, dels adults que han perdut la feina o dels jubilats que estan dispensats de tenir-ne) no serà més que un insignificant pseudo-problema.

BIBLIOGRAFIA

- BANDURA, A. (1986), *Social foundations of thought and action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, NJ. Prentice-Hall.
- BAUDRILLARD, J. (1970), *La sociedad de consumo*. Barcelona. Plaza & Janés. 1974.
- BECK, A. T. (1978), *Inventario de Depresión*. In BECK et al: *terapia cognitiva de la depresión*. Bilbao. DDB. 1984.
- BLANCH, J. M. (1985a), *Paro laboral y salud pública*. In: Congreso Nacional de Psicología Social. Granada (en prensa).

- BLANCH, J. M. (1985b), *Atribución y causalidad de los problemas sociales. El caso del desempleo*. Ir. Congreso Nacional de Psicología Social. Granada (en prensa).
- BLANCH, J. M. (1985c), *La depresión en el desempleo. Un reto para la intervención psicosocial*. ENCUENTROS DE PSICOLOGÍA 8, 28-33.
- BLANCH, J. M. (1986a), *Desempleo juvenil y salud psicosocial*. DOCUMENTOS DE PSICOLOGÍA SOCIAL NÚM. 2. Bellaterra. Universidad Autónoma Barcelona.
- BLANCH, J. M. (1986b), *Valoración del trabajo y patología en el paro*. Simposio Internacional "Juventud, Trabajo y Desempleo. Madrid (en prensa).
- BLANCH, J. M. (1987), *El paro como circunstancia y como representación* (en prensa).
- DB (1983), *La Joventut a la Catalunya dels 80*. (Obra colectiva). Barcelona. Diputació.
- FENNELL, M. & CAMPBELL, E. A. (1984), *The Cognitions questionnaire: Specific thinking errors in depression*. BRITISH JOURNAL OF CLINICAL PSYCHOLOGY 23, 81-92.
- FSE (1985), *Action du Fons Social Européen en faveur des jeunes*. Bruxelles. FSE.
- GORZ, A. (1985), *El fin de la sociedad asalariada*. EL PAÍS, 6-I-1985.
- INGLEHART, R. (1971), *The silent revolution in Europe: intergenerational change in post-industrial societies*, a American Political Science Review. 65, ps. 991-1.017.
- INGLEHART, R. (1981), *Post-materialism in an environment of insecurity*, a American Political Science Review. 75, ps. 880-900.
- JAHODA, M. (1979), *The impact of unemployment in the 1930s and the 1970s*. BULLETIN OF THE BRITISH PSYCHOLOGICAL SOCIETY 32, ps. 309-314.
- JAHODA, M. (1981), *Work, employment and unemployment: Values, theories, and approaches in social research*. AMERICAN PSYCHOLOGIST 36, ps. 309-314.
- JAHODA, M. (1982), *Employment and unemployment*. Cambridge, UK. c. Univ. Press.
- JAHODA, M. (1986), *In defence of a non-reductionist Social Psychology*. SOCIAL BEHAVIOR, 1, ps. 25-29.
- KAHN, R. L. (1981), *Work and Health*. New York. Wiley.
- KELVIN, P. (1981), *The historical dimension of social psychology: the case of unemployment*. In TAJFEL, H. (ed). *The social dimension*. London. Cambridge Univ. Press. (ps. 405-424).
- LUDEVID, M. (1985), *Els joves obrers i el seu treball*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. D. Presidència. D.G. Joventut & D. Treball. D.G. Ocupació.
- MC (1984), *Guia de los Jóvenes*. Madrid. Ministerio de Cultura. Instituto de la Juventud.
- MTSS (1986), *La Política de Empleo en España en 1986*. Madrid. Ministerio de Trabajo y S.S. COYUNTURA LABORAL. Avance núm. 15. Octubre.
- MIRALLES, J. (1986), *L'atur. Ideologies i utopies davant la crisi*. Barcelona. Empúries.
- MONCADA, A. (1979), *La adolescencia forzosa*. Barcelona. Dopesa.
- OCDE (1983a), *Perspectivas del empleo*. Madrid. MTSS. 1984.
- OCDE (1983b), *The present unemployment problem*. Working Paper. CPE/WPI, Junio.
- OCDE (1984), *Jóvenes sin empleo. Tres estrategias*. Madrid. MTSS.
- OCDE (1985), *Politiques novatrices en faveur des jeunes*. Paris. OCDE.
- PETERSON, C. & SELIGMAN, M. E. P. (1984), *Causal explanations as a risk factor for depression*, a PSYCHOLOGICAL REVIEW 3, ps. 347-374.
- PUIG, E. (1983), *Per una Catalunya que no oblidí els joves*. Barcelona. Diàfora.
- RACIONERO, L. (1983), *Del paro al ocio*. Barcelona. Anagrama.
- RATHUS, S. (1973), *A 30-item schedule for assessing Assertive Behavior*, a BEHAVIOR THERAPY 4, ps. 398-406.
- ROKEACH, M. (1973), *The nature of human values*. New York. Free Press.
- RUIZ QUINTANILLA, A. (1986), *Los valores del trabajo en la juventud. Hallazgos en la comparación de ocho naciones*. Simposio Internacional "Juventud, Trabajo y Desempleo". Madrid (en prensa).
- SCHAFF, A. & FRIEDRICH, A. (eds.) (1982), *Microelectrónica y sociedad. Para bien o para mal*. Madrid. Alhambra. 1984.
- SELIGMAN, M. E. P. (1975), *Indefensió*. Madrid. Debate. 1980.
- STOETZEL, J. (1983), *Qué pensamos los europeos*. Madrid. Mapfre.
- URENDA, J. J. (1984), *Els qui ara manen són massa joves per entendre els joves*, a Papers de joventut. 26, ps. 27-33.
- WEINER, B. (1985), *An attributional theory of achievement motivation*, a Psychological Review. 92 (4), ps. 548-473.
- WHO (1985), *Health policy implications of unemployment*. (Westcott, G.; Svensson, P-G. & Zöllner, H.F.K. eds.). World Health Organization. Copenhagen.
- WHO (1986), *Vulnerability among Long-Term Unemployed: Longitudinal Approaches. Report on a WHO Meeting*. Copenhagen.